วารสารวิชาการ

ศิลปวัฒนธรรมอีสาน

สภาศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งประเทศไทย
กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปีที่ ๒
ฉบับที่
๑
(มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๔)

ศิลปวัฒนธรรม
อีสาน
Journal of Isan Arts and Culture

ISSN : 2697-6463

ภาพประกอบ :
www.khaosod.co.th
www.gotoloei.com

พระธาตุศรีสองรัก: สัญญะแห่งสัมพันธภาพสู่เอกลักษณ์ศิลปะล้านช้าง

Phra That Sri Song Rak: The Sign of Relationship to the Identity of Lan Chang Art.

เกศินี ศรีวงค์ษา*

Kesinee Sriwongsa

* ดร., อาจารย์สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

บทคัดย่อ

พระธาตุศรีสองรักสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เพื่อเป็นหลักเขตแดนและสักขีพยานในการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้างกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งอาณาจักรอยุธยา ส่งผลให้มีการผสมผสานรูปแบบศิลปกรรมระหว่างศิลปะอยุธยากับศิลปะล้านช้าง ทำให้เกิดลักษณะแปลกใหม่ไม่เหมือนกับพุทธสถานแห่งใดมาก่อน โดยเฉพาะเข่าพรหมแบบขาสิงห์และบัวเหลี่ยม แล้วนำเอาแบบอย่างนี้ไปสร้างสรรค์งานศิลปกรรมให้เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้างนับตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เพื่อแสดงถึงพระราชอำนาจของพระองค์ รวมไปถึงขอบเขตและกลุ่มชนในอาณาจักรล้านช้าง พระธาตุศรีสองรักจึงกลายเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมและส่งอิทธิพลไปให้กับเจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยมในวัฒนธรรมล้านช้างสืบมา สะท้อนให้เห็นถึงหลักฐานศิลปกรรมเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองมาอย่างช้านาน

คำสำคัญ: พระธาตุศรีสองรัก, ศิลปะล้านช้าง

Abstract

Phra That Sri Song Rak was built in the 16 Century A.D. to serve as a landmark and witness the relationship between King Chai Chettha Thirat of Lan Chang Kingdom and King Pra Maha Chakkraphat of Ayutthaya Kingdom. As a result, there was a blend of art forms between Ayutthaya art and Lan Chang art to cause a strange appearance unlike any other Buddhist place especially Kho Prom, base molding on the style of lion leg, and Bua Liam, the lotus budat the central part of the stupa. Since the reign of King Chai Chettha Thirat, these art forms was brought to create works of art to be the identity of Lan Chang art, to show his royal power including the land and the ethnicity of Lan Chang Kingdom. Therefore, Phra That Sri Song Rak became a model for Bua Liam chedi and influenced on The Spire - Bua Liam Topped Prasat - Typed Chedi in Lan Chang culture, reflected the evidence of art related to politics and government for a long time.

Keyword: Phra That Sri Song Rak, Lan Chang art

พระธาตุศรีสองรัก: สัญญะแห่งสัมพันธภาพสู่เอกลักษณ์ศิลปะล้านช้าง

เกศินี ศรีวงค์ษา

บทนำ

พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย *(ภาพที่ ๑)* มีจารึกปรากฏปีการสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๑๐๖ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้างกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งอาณาจักรอยุธยา[๑] ซึ่งคงมีวัตถุประสงค์ร่วมกันต่อต้านการรุกรานจากพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้แห่งอาณาจักรตองอู จึงสร้างพระธาตุองค์นี้ขึ้นในพื้นที่ชุมทางชายขอบประหนึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพและหลักเขตแดนของทั้งสองอาณาจักร โดยยึดถือเอาพุทธศาสนาและผีบ้านผีเมืองเป็นสักขีพยานผ่านพิธีสัตยาธิษฐาน แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาเอื้อเฟื้อเกื้อกูลการเมืองการปกครองในระบอบกษัตริย์อย่างหยั่งรากลึก ส่งผลให้มีการผสมผสานรูปแบบทั้งที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะอยุธยาและศิลปะล้านช้าง (อันมีพื้นฐานมาจากศิลปะล้านนา) จนกลายเป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมและส่งอิทธิพลไปให้กับเจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยม ซึ่งล้วนเป็นเอกลักษณ์ในศิลปะล้านช้าง

ภาพที่ ๑ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

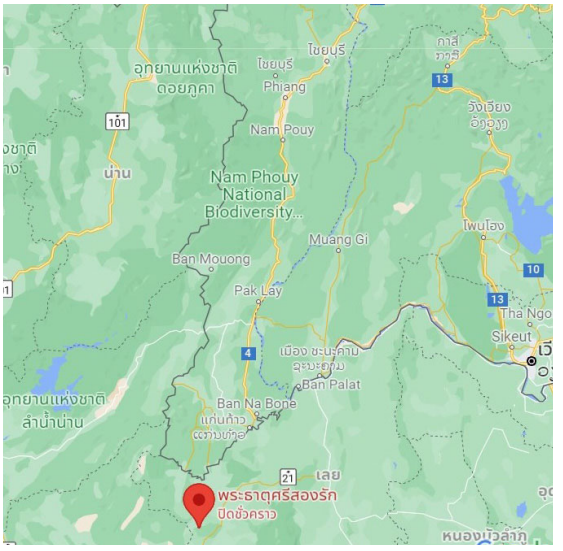

ภาพที่ ๒ ที่ตั้งของพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย
ที่มา: https://www.google.com/maps, ๑๔ กันยายน ๒๕๖๔.

[๑] กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕ : อักษรขอม อักษรธรรม และอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔** (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), ๒๘๙-๒๙๘.

สัมพันธภาพระหว่างล้านช้างกับอยุธยาผ่านการประกอบพิธีกรรม

เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างอาณาจักรล้านช้างสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๔) กับอาณาจักรอยุธยาสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑) โดยพระมหากษัตริย์ของทั้งสองอาณาจักรโปรดเกล้าฯ ให้มหาอุปราชและเสนาอำมาตย์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ของแต่ละฝ่ายมากระทำพิธีสัตยาธิษฐานปักปันเขตแดนและสร้างพระธาตุศรีสองรักไว้เป็นเอกสีมาอันเดียวกัน เพื่อให้เป็นหลักเขตแดนของทั้งสองอาณาจักร

พิธีสัตยาธิษฐานปักปันเขตแดนนี้กระทำโดยพระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่และเสนาอำมาตย์ของทั้งสองอาณาจักรมาชุมนุมกัน แล้วนำเอาน้ำสัจจะของพระมหากษัตริย์แต่ละฝ่ายมาผสมในกระออมแก้วอันเดียวกัน นำน้ำจากเมืองหงสา (เมืองหนึ่งในแขวงไชยบุรี สปป.ลาว) ของพระมหากษัตริย์ทั้งสองผสมในกระออมทองอันเดียวกัน และนำเอาน้ำพัฒน์ตระพังจาของมหาอุปราชทั้งสองอาณาจักรมาผสมในกระออมนาคอันเดียวกัน ต่อมานำเอาน้ำในกระออมแก้วผสมกับน้ำในกระออมเงินของเสนาอำมาตย์ทั้งสองฝ่าย จึงให้อ่านสัตยา โดยคำอ่านปัจจุบันมีความว่า

“สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีสัตนาค สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีอโยธิยามหาดิลก จึงมีพระราชวงศา ๒ พระองค์ จึงจา (เจรจา) กับนาง (พระแม่ธรณี) ให้เป็นพระราชไมตรีโดยบุพพประเวณี เพื่อจักสืบเชื้อคือสุริยวงศาและญาติวงศาพันธุนิมิต อุษารมณ์เพื่อจักให้เป็นบรมสุขสวัสดี เป็นประโยชน์แก่สมณพราหมณาจารย์ เจ้าชาวประชานาราษฎร์ทั้งหลายตราบต่อเท่าถ้วนกัปป์ อันนี้เป็นเค้าเป็นประธานสารคดีในมหาปฐพีคิริตใก้ลห้อม (หุบเขา) ห้วยภูเจ้ารตรสิรวร ขอจงเอาเป็นเอกสีมาปริมณฑล เป็นอันเดียวกันเกลี้ยงกลมงามมณฑลเท่าพงศ์พันธุ์ ลูกเต้าหลานเหลนอย่าได้ชิงช่วงล่วงด่านแดนแสนหญ้า อย่าได้กระทำโลภเลี้ยวแก่กันจนเท่าเสี้ยง (หมดสิ้น) พระอาทิตย์พระจันทร์ตกลงมาอยู่เหนือแผ่นดินอันนี้ไทอญ”

หลังจากนั้นพระภิกษุสงฆ์และเสนาอำมาตย์ทั้งสองฝ่ายได้หลั่งน้ำสัจจะลงสู่ผืนแผ่นดิน แล้วในปีเดียวกัน พ.ศ. ๒๑๐๓ ได้ทำการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ซึ่งก็คือพระธาตุศรีสองรัก เพื่อให้เป็นเอกสีมาและหลักเขตแดนที่กำหนดปักปันดินแดนระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน จนกระทั่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ สมเด็จพระสังฆราชและมหาอุปราชของแต่ละอาณาจักรก็มาร่วมกันเฉลิมฉลององค์พระธาตุ ตามความปรารถนาอยากเป็นพันธมิตรของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ [๒]

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาผ่านการประกอบพิธีสัตยาธิษฐานปักปันเขตแดนในข้างต้น บ่งบอกได้ว่าความเชื่อเรื่องผีบ้านผีเมืองซึ่งในที่นี้ก็คือ “พระแม่ธรณี” ผู้ดูแลปกปักรักษาผืนแผ่นดิน คงแทรกซึมอยู่ในวัฒนธรรมล้านช้างและอยุธยามาอย่างช้านาน จนกลายเป็นสักขีพยานสำคัญของพิธีสัตยาธิษฐานปักปันเขตแดนในครั้งนี้ เพื่อควบคุมให้พระมหากษัตริย์ มหาอุปราช เสนาอำมาตย์ และอาณาประชาราษฎร์ ตลอดจนพระภิกษุสงฆ์

[๒] ดูรายละเอียดของพิธีกรรมนี้เพิ่มเติมได้จากจารึกใน กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕ : อักษรขอม อักษรธรรม และอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔,** ๒๘๙-๒๙๘.

ของทั้งสองฝ่าย ยึดถือปฏิบัติตามข้อตกลงดังกล่าวได้อย่างเคร่งครัด ด้วยความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติของพระแม่ธรณี ซึ่งเชื่อมโยงได้กับพุทธประวัติตอนมารผจญที่มีพระแม่ธรณีเป็นสักขีพยานแห่งการทำความดีของพระพุทธองค์จนสามารถเอาชนะเหล่ามารได้สำเร็จ ตลอดจนธรรมเนียมการทำบุญของพุทธศาสนิกชนที่นิยมกรวดน้ำลงในภาชนะ เพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษหรือสรรพสิ่งอื่นใด แล้วนำเอาน้ำที่กรวดไปเทลงพื้นดินนอกอาคารเคหสถาน เพื่อให้พระแม่ธรณีเป็นสักขีพยานของการทำความดีในแต่ละครั้ง ส่งเสริมให้ผู้คนทำความดีละเว้นความชั่ว ทำให้เกิดความสงบสุขในดินแดนนั้นๆ

อีกทั้งในพิธีสัตยาธิษฐานปักปันเขตแดนปรากฏความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นพุทธสถานอันศักดิ์สิทธิ์กลางเมือง[๓] ที่มีเทวดาอารักษ์ปกปักรักษามาร่วมเป็นสักขีพยานในครั้งนี้ด้วย ตามที่มีการสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นเพื่อเป็นหลักเขตแดนและสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพของทั้งสองอาณาจักร นั่นหมายความว่าพระธาตุองค์นี้เป็นศูนย์กลางระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยา ประหนึ่งว่าทั้งสองอาณาจักรได้รวมเข้าเป็นวงศาคณาญาติเดียวกัน ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากการร่วมมือกันต่อต้านการรุกรานจากพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้แห่งอาณาจักรตองอูก็เป็นได้ ฉะนั้น จึงสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาเอื้อเฟื้อเกื้อกูลการเมืองการปกครองในระบอบกษัตริย์อย่างหยั่งรากลึก

นอกจากนี้ พิธีสัตยาธิษฐานปักปันเขตแดนยังแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ชุมทางชายขอบบริเวณผืนแผ่นดินระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน คือ ดินแดนแถบเมืองหงสาที่เป็นเมืองหนึ่งในแขวงไชยบุรี สปป.ลาว ในปัจจุบัน เดิมเคยเป็นดินแดนของอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยา ดังความในจารึกกล่าวถึงการนำน้ำสัจจะของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์มาจากเมืองหงสา นั่นหมายความว่าการประกอบพิธีกรรมขึ้นก็เพื่อไม่ให้สองอาณาจักรเกิดกรณีพิพาทในดินแดนนี้ โดยยึดเอาพระธาตุศรีสองรักเป็นหลักเขตแดนในการปักปัน *(ภาพที่ ๒)* (ดังนั้น จึงไม่แปลกที่ดินแดนดังกล่าวกลายมาเป็นกรณีพิพาทในยุคล่าอาณานิคมที่ฝรั่งเศสเข้ามามีอำนาจในแถบลุ่มแม่น้ำโขง จนกระทั่งสยามเสียดินแดนระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่านนี้ให้กับฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖[๔] ทั้งนี้ทั้งนั้นฝรั่งเศสได้เคลื่อนย้ายหลักจารึกพระธาตุศรีสองรักไป หลักที่ปรากฏในปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่ตามเนื้อความเดิมในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ โดยพระครูลุน ส่วนหลักเดิมชำรุดแตกหักปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอพระแก้ว นครเวียงจันทน์[๕] ชวนให้สันนิษฐานว่าครั้งที่มีการปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสก็น่าจะนำเอาหลักจารึกและองค์พระธาตุศรีสองรักเข้าไปร่วมพิจารณาด้วย) สะท้อนให้เห็นถึงหลักฐานศิลปกรรมเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองมาอย่างช้านาน

[๓] ศรีศักร วัลลิโภดม, **ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๖), ๙๐.

[๔] สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา,** พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๕), ๓๙๔-๔๐๘.

[๕] ธวัช ปุญโญทก, **ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว : ศึกษาทางด้านอักขรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน** (กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ, ๒๕๒๙), ๔๓๔.

สัมพันธภาพระหว่างล้านช้างกับอยุธยาผ่านรูปแบบศิลปกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ดำเนินไปด้วยมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน ดังที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนคือองค์พระธาตุศรีสองรัก สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักเขตแดนของทั้งสองอาณาจักร และเป็นสัญลักษณ์แห่งพันธสัญญาที่จะปฏิบัติต่อกันฉันมิตร ส่งผลต่อการออกแบบองค์พระธาตุให้เป็นเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม *(ภาพที่ ๓)* ที่มีการผสมผสานทั้งศิลปะอยุธยาและศิลปะล้านช้างเข้าไว้ด้วยกัน จนมีลักษณะเฉพาะองค์

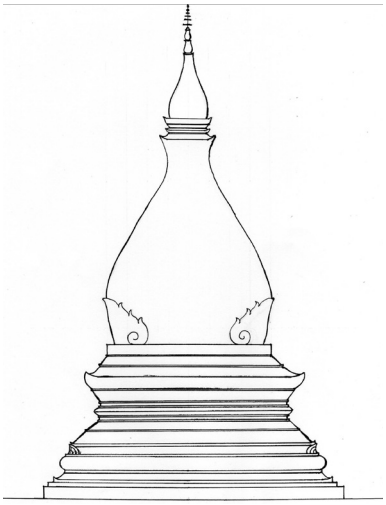

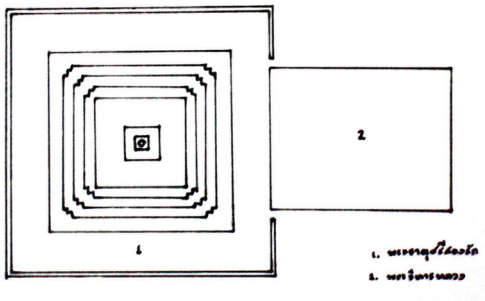

ภาพที่ ๓ ลายเส้นพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย **ภาพที่ ๔** แผนผังพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

อิทธิพลศิลปะอยุธยาในองค์พระธาตุศรีสองรัก: รูปแบบของพระธาตุศรีสองรักบางส่วนได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะอยุธยา คือ แผนผังที่ตั้งองค์พระธาตุกับพระวิหาร ส่วนฐานย่อมุมไม้สิบสอง และฐานบัวเข่าพรหมที่มีเส้นรอบนอกเข่าพรหมคล้ายขาสิงห์ ดังนี้

แผนผังของพระธาตุศรีสองรัก *(ภาพที่ ๔)* ประกอบด้วยกำแพงแก้วล้อมรอบองค์พระธาตุ ทำให้เกิดลานประทักษิณชั้นในและชั้นนอก ที่สำคัญส่วนของกำแพงแก้วเกือบจะเชื่อมติดกับพระวิหาร คล้ายคลึงกับแผนผังวัดในศิลปะอยุธยาคือ การสร้างพระวิหารยื่นล้ำเข้าไปในระเบียงคดที่ล้อมรอบพระเจดีย์ประธาน ปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นเรื่อยมาตอนกลาง แสดงให้เห็นถึงความนิยมสร้างในศิลปะอยุธยาขณะที่สร้างพระธาตุศรีสองรัก จึงมีความเป็นไปได้ที่จะรับแรงบันดาลใจในเรื่องของการวางแผนผังวัดนี้มา [๖]

[๖]เกศินี ศรีวงค์ษา, “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร,” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), ๗.

ภาพที่ ๕ พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๖ ขาสิงห์ที่วิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ส่วนฐานของพระธาตุศรีสองรักมีการย่อมุมไม้สิบสอง น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอยุธยาตอนกลางที่นิยมสร้างในขณะนั้น เป็นต้นว่า พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา *(ภาพที่ ๕)* ที่สร้างขึ้นในสมัยพระมหาจักรพรรดิ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีส่วนฐานบัวข้างล่างย่อมุมไม้สิบสองประดับลูกแก้วอกไก่[๗] ซึ่งสอดคล้องกับส่วนฐานของพระธาตุศรีสองรัก อย่างไรก็ตามการย่อมุมไม้สิบสอบของพระเจดีย์ในศิลปะอยุธยานิยมทำตั้งแต่ส่วนฐานขึ้นไปจนถึงบัลลังก์ แต่พระธาตุศรีสองรักปรากฏเฉพาะส่วนฐานเท่านั้นและมีรายละเอียดที่แตกต่างออกไป จึงเห็นเป็นการดึงเอาเอกลักษณ์ของศิลปะอยุธยาที่นิยมในห่วงเวลาขณะนั้นมาร่วมปรับเปลี่ยนดัดแปลงให้เกิดรูปแบบแปลกใหม่

ฐานบัวเข่าพรหมแบบขาสิงห์ของพระธาตุศรีสองรักอาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากฐานขาสิงห์ในศิลปะอยุธยาตอนกลาง เช่น ขาสิงห์ที่วิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา *(ภาพที่ ๖)* และขาสิงห์ที่รองรับเรือนธาตุของพระเจดีย์ศรีสุริโยทัย[๘] แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยทำเข่าพรหมเป็นลูกแก้วที่มีบัวคว่ำขนาดเล็กมารองรับ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างออกไปจากฐานขาสิงห์ในศิลปะอยุธยาที่มีองค์ประกอบหลักคือ หลังสิงห์ ขาสิงห์ ท้องสิงห์ และนมสิงห์ จึงกลายเป็นลักษณะ

[๗] สันติ เล็กสุขุม, **เจดีย์เพิ่มมุม เจดีย์ย่อมุม สมัยอยุธยา** (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙), ๓๖.

[๘] เชษฐ์ ติงสัญชลี, **บทบาทของฐานบัวสี่เหลี่ยม เพิ่มมุม ของเจดีย์แบบล้านนาในศิลปะล้านช้าง พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒** (รายงานประกอบวิชาการศึกษาโดยเสรี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), ๕๑-๕๔.

เฉพาะของศิลปะล้านช้างที่อาจสร้างขึ้นโดยกลุ่มช่างชาวล้านช้างเป็นส่วนใหญ่[๙] ทั้งนี้ทั้งนั้นสืบเนื่องมาจากความนิยมทำเข่าพรหมแบบลูกแก้วปรากฏในศิลปะล้านช้างมาก่อนแล้ว[๑๐] โดยมีรากฐานมาจากศิลปะล้านนา[๑๑] เมื่อรับแรงบันดาลใจฐานขาสิงห์มาจากศิลปะอยุธยา จึงคงส่วนของลูกแก้วเอาไว้และปรับเปลี่ยนโดยเพิ่มบัวคว่ำขนาดเล็กมารองรับ ทำให้เส้นรอบนอกของเข่าพรหมแลดูคล้ายกับขาสิงห์ เพื่อให้เป็นขาสิงห์ในรูปแบบเฉพาะของพระธาตุองค์นี้

ภาพที่ ๗ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

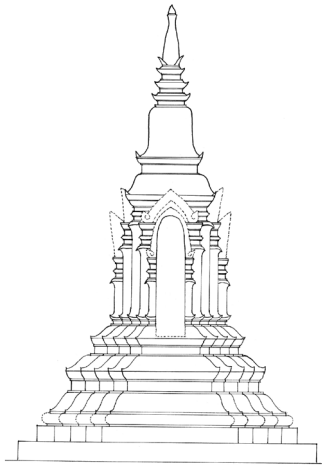

ภาพที่ ๘ ลายเส้นพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

อิทธิพลศิลปะล้านช้างในองค์พระธาตุศรีสองรัก: รูปแบบของพระธาตุศรีสองรักบางส่วนได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะล้านช้าง คือ ส่วนฐานที่มีองค์ประกอบของบัวหงายประกบกับบัวคว่ำปลายกระดกงอนขึ้น และส่วนของบัวเหลี่ยม ดังนี้

ส่วนฐานที่มีองค์ประกอบของบัวหงายประกบกับบัวคว่ำปลายกระดกงอนขึ้นของพระธาตุศรีสองรักเป็นลักษณะที่สืบต่อจากศิลปะล้านช้าง โดยที่ลักษณะดังกล่าวเกิดจากการ

[๙] เกศินี ศรีวงค์ษา, “เจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะล้านช้าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มพระธาตุบังพวน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), ๑๓๕-๑๓๖.

[๑๐] เกศินี ศรีวงค์ษา, “เจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะล้านช้าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มพระธาตุบังพวน”, ๑๐๖-๑๑๑, ๑๒๓-๑๓๕.

[๑๑] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, บรรณาธิการ, **ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง : กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง** (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นพบุรี, ๒๕๔๔), ๔๕. และในศักดิ์ชัย สายสิงห์, **ศิลปะเมืองเชียงแสนวิเคราะห์งานศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดี และเอกสารทางประวัติศาสตร์** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๑), ๗๕ และ ๓๔๕-๓๔๖.

ปรับเปลี่ยนลดทอนตัดส่วนของหน้ากระดานออกไป ซึ่งพบอยู่ก่อนแล้ว ณ พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย (ภาพที่ ๗-๘) สร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒[๑๒] ทั้งนี้อาจสัมพันธ์กับฐานของพระพุทธรูปในศิลปะล้านช้างที่มักนิยมสร้างในช่วงเวลาเดียวกันนี้ บางครั้งจึงเรียกกันว่า “ฐานบัวงอน”[๑๓]

บัวเหลี่ยมของพระธาตุศรีสองรักได้รับการปรับเปลี่ยนมาจากศิลปะล้านช้าง โดยปรากฏพัฒนาการสัมพันธ์กับเจดีย์ทรงปราสาทยอดที่มีส่วนยอดเป็นองค์ระฆังในผังสี่เหลี่ยมรับปลียอดบัวเหลี่ยม หรือระบบส่วนยอดแบบองค์ระฆังรับยอดบัวเหลี่ยมในผังสี่เหลี่ยม ซึ่งเกิดขึ้นอย่างช้าที่สุดหรือเป็นครั้งแรก ณ พระธาตุบังพวน ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ก่อนพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะย้ายราชธานีลงมาอยู่ที่เมืองจันทบุรี (นครเวียงจันทน์)[๑๔] ครั้นมีการสร้างพระธาตุศรีสองรักก็นำเอายอดบัวเหลี่ยมมาแทนที่ตำแหน่งขององค์ระฆังเป็นครั้งแรก ทำให้กลายเป็น “เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม” ที่มีลักษณะแปลกใหม่ในยุคสมัยนั้น ตรงตามวัตถุประสงค์ของการสร้างเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยา จึงส่งผลให้รูปแบบศิลปกรรมไม่เหมือนกับศิลปะใดศิลปะหนึ่งนั่นเอง

พระธาตุศรีสองรัก: ต้นแบบเอกลักษณ์ศิลปะล้านช้าง

พระธาตุศรีสองรักมีรูปแบบแปลกตาไปจากศิลปกรรมในอาณาจักรอื่นๆ ประกอบกับกลุ่มช่างที่สร้างส่วนใหญ่น่าจะเป็นชาวล้านช้าง จึงมีการนำเอาองค์ประกอบอันโดดเด่นนี้ไปใช้เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้าง ดังที่ปรากฏในงานสร้างพระมหาธาตุเจดีย์และพระธาตุประจำเมืองต่างๆ ของอาณาจักรล้านช้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช จนเกิดเป็นความนิยมสร้างอย่างแพร่หลาย กลายเป็นสัญลักษณ์แทนขอบเขตและกลุ่มชนในวัฒนธรรมล้านช้างสืบมา

ก่อนที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะทรงย้ายเมืองหลวงจากนครเชียงทอง (นครหลวงพระบาง) มายังเมืองจันทบุรีที่พระราชทานนามใหม่ว่า “นครจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตอุตมราชธานี” (นครเวียงจันทน์) ในปี พ.ศ. ๒๑๐๓[๑๕] เดิมศิลปะล้านช้างมีรากฐานมาจากศิลปะล้านนา และพยายามปรับเปลี่ยนให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง เพื่อแสดงถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ เฉกเช่นอาณาจักรอื่นๆ กระทั่งมีการสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๑๐๖ ซึ่งเป็น

[๑๒] เกศินี ศรีวงค์ษา, “เจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะล้านช้าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มพระธาตุบังพวน”, ๑๐๘-๑๐๙, ๒๔๓-๒๔๔.

[๑๓] ศักดิชัย สายสิงห์, “ฐานบัวงอน” กับความสัมพันธ์ด้านศิลปกรรมระหว่างล้านนากับล้านช้าง”, **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์, ๒๕๔๔); ๗๖-๗๘.

[๑๔] เกศินี ศรีวงค์ษา, “เจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะล้านช้าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มพระธาตุบังพวน”, ๒๑๙-๒๒๓, ๒๔๓-๒๔๔.

[๑๕] มหาสีลา วีระวงส์, แปลโดย ทองสืบ ศุภมาร์ค, **พงศาวดารลาว** (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๒๘), ๙๔-๙๕.

รูปแบบแปลกใหม่ไม่เหมือนกับพุทธสถานแห่งใดมาก่อน จึงนำเอาองค์ประกอบอันโดดเด่นทั้งส่วนฐานบัวเข่าพรหมและบัวเหลี่ยมมาใช้สร้างสรรค์งานศิลปกรรมในอาณาจักรล้านช้าง จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้าง[๑๖] สะท้อนให้เห็นถึงพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมีพระราชอำนาจอย่างมาก

หลักฐานสำคัญที่ยืนยันได้ถึงการนำเอาองค์ประกอบของพระธาตุศรีสองรักไปยกย่องเชิดชูให้เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้างได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ พระธาตุหลวง นครเวียงจันทน์ (ภาพที่ ๙-๑๐) พบจารึกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๑๐๙ โดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงขนานนามว่า “พระธาตุเจดียโลกจุลามนี”[๑๗] เพราะเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ประจำอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาและอาณาจักร ปรากฏการใช้บัวเหลี่ยมเป็นองค์ประกอบเฉกเช่นเดียวกับพระธาตุศรีสองรักคือแทนตำแหน่งขององค์ระฆัง หรือที่เรียกว่า “เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม” จึงส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมของอาณาจักรล้านช้างในเวลาต่อมา โดยหันไปนิยมสร้างพระธาตุเจดีย์ในลักษณะดังกล่าวนี้ ถึงแม้ว่าพระธาตุแต่ละองค์มีรายละเอียดแตกต่างกันออกไปตามแนวคิดของการสร้างและฐานันดรศักดิ์ของผู้สร้าง แต่ถือเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งของงานช่างล้านช้างที่นิยมสร้างให้มีลักษณะเฉพาะองค์ อันสื่อถึงอิสระในการสร้างสรรค์งานของช่าง

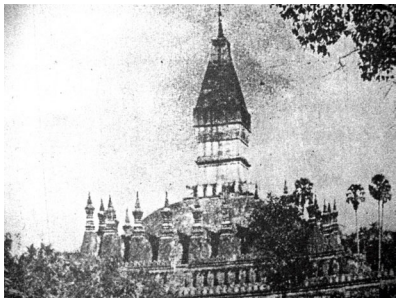

ภาพที่ ๙ พระธาตุหลวง (องค์เก่าคราวบูรณะ) นครเวียงจันทน์
ที่มา : วิโรฒ ศรีสุโร, ธาตุอีสาน (กรุงเทพฯ: บริษัท เมฆาเพรส จำกัด, ๒๕๓๙), ๓๓.

ภาพที่ ๑๐ พระธาตุหลวง (องค์ปัจจุบัน) นครเวียงจันทน์

[๑๖] เกศินี ศรีวงค์ษา, “ฐานบัวเข่าพรหม” เอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้าง: ความสัมพันธ์โยงใยล้านช้าง ล้านนา และอยุธยา”, วารสารดำรงวิชาการ ๙, ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๓); ๒๐๐-๒๒๑. และใน เกศินี ศรีวงค์ษา, **“บัวเหลี่ยม” เอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้าง : มุมมองใหม่เกี่ยวกับแหล่งแรงบันดาลใจ** (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), ๑๔๕-๑๕๕.

[๑๗] สงวน รอดบุญ, **พุทธศิลปลาว** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), ๘๕-๙๐.

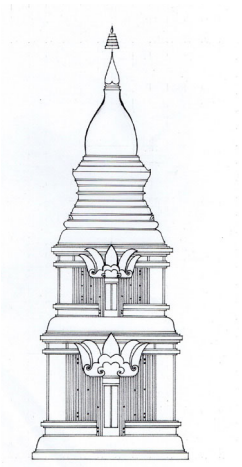

ภาพที่ ๑๑ รูปทรงสันนิษฐานพระธาตุพนม คราวบูรณะสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

ภาพที่ ๑๒ พระธาตุพนม พ.ศ. ๒๔๑๐ (ตัดภาพ)
ที่มา: ท่านคำ จำปาแก้วมณี, แปลโดย สมชาติ มณีโชติ, “ประวัติพระธาตุพนม ฉบับภาษาลาว” ศิลปวัฒนธรรม ๑๒, ๘ (มิถุนายน ๒๕๓๔); ๑๔๐.

นอกจากนี้ งานบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ปรากฏการใช้ฐานบัวเข่าพรหมและบัวเหลี่ยมด้วยเช่นกัน จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ถึงความนิยมในงานศิลปกรรม อาทิ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม[๑๘] *(ภาพที่ ๑๑-๑๒)* พระองค์ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ส่วนยอดประหนึ่งนำเอาองค์พระธาตุศรีสองรักไปตั้งไว้บนเรือนธาตุชั้นที่ ๒ กลายเป็น “เจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยม”[๑๙] แล้วด้วยพระธาตุองค์นี้เป็นที่ศรัทธาในกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำโขงมาอย่างช้านาน คงมีส่วนทำให้เกิดความนิยมใช้ฐานบัวเข่าพรหมและบัวเหลี่ยมเพิ่มมากขึ้นในดินแดนล้านช้าง ดังที่ปรากฏในงานสร้างซ่อมยุคสมัยต่อมาอยู่เนืองๆ โดยเฉพาะส่วนบัวเหลี่ยม แม้กระทั่งมีการเปลี่ยนถ่ายอำนาจอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรสยาม และบางส่วนพัฒนากลายมาเป็นประเทศไทย การสร้างสรรค์งานศิลปกรรมในพื้นที่ที่มีรากฐานวัฒนธรรมล้านช้างก็ยังคงนิยมสืบสานองค์ประกอบอันเป็นเอกลักษณ์ดังกล่าวต่อมาตราบเท่าทุกวันนี้

[๑๘] วิทยาลัยครูมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, **อุรังคธาตุ: ตำนานพระธาตุพนม** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑), ๑๐๘.

[๑๙] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน** (กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕), ๘๙. และดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับพระธาตุพนมได้ใน เกศินี ศรีวงค์ษา, “การศึกษาความสำคัญของพระธาตุพนมผ่านการจำลองแบบ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๖๒), ๘-๑๔๙.

สรุป

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ หลังจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้างทรงย้ายราชธานีมาอยู่ที่นครจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตอุตมราชธานี (นครเวียงจันทน์) ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับพระมหาจักรพรรดิแห่งอาณาจักรอยุธยา ด้วยการประกอบพิธีสัตยาธิษฐานปักปันเขตแดน สื่อแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาเอื้อเฟื้อเกื้อกูลการเมืองการปกครองมาอย่างช้านาน แล้วในการนี้เองก็ได้สร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นเพื่อให้เป็นหลักเขตแดนระหว่างพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน และเป็นสักขีพยานแห่งมิตรภาพของทั้งสองอาณาจักร ทำให้ก่อเกิดศิลปกรรมรูปแบบใหม่ที่ผสมผสานทั้งศิลปะอยุธยาและศิลปะล้านช้างเข้าไว้ด้วยกัน จนกระทั่งนำไปพัฒนาให้เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้าง อันสื่อแสดงถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์รวมไปถึงขอบเขตและกลุ่มชนของอาณาจักรล้านช้าง จึงบ่งบอกได้ว่าการสร้างสรรค์ศิลปกรรมสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองมาอย่างแน่นแฟ้น

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕ : อักษรขอม อักษรธรรม และอักษรไทยพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔.** กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

เกศินี ศรีวงค์ษา. “การศึกษาความสำคัญของพระธาตุพนมผ่านการจำลองแบบ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๖๒.

_____. “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

_____. “เจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะล้านช้าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : กรณีศึกษากลุ่มพระธาตุบังพวน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

_____. “ฐานบัวเข่าพรหม” เอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้าง: ความสัมพันธ์โยงใยล้านช้าง ล้านนา และอยุธยา”. **วารสารดำรงวิชาการ ๙,** ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๓); ๒๐๐-๒๒๑.

_____. **“บัวเหลี่ยม” เอกลักษณ์ของศิลปะล้านช้าง : มุมมองใหม่เกี่ยวกับแหล่งแรงบันดาลใจ.** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. บรรณาธิการ. **ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง : กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นพบุรี, ๒๕๔๔.

เชษฐ์ ติงสัญชลี. **บทบาทของฐานบัวสี่เหลี่ยม เพิ่มมุม ของเจดีย์แบบล้านนาในศิลปะล้านช้างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒.** รายงานประกอบวิชาการศึกษาโดยเสรี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

ท่านคำ จำปาแก้วมณี. แปลโดย สมชาติ มณีโชติ. “ประวัติพระธาตุพนม ฉบับภาษาลาว” **ศิลปวัฒนธรรม** ๑๒, ๘ (มิถุนายน ๒๕๓๔); ๑๔๐-๑๔๗.

ธวัช ปุญโณทก. **ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว : ศึกษาทางด้านอักขรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน.** กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ, ๒๕๒๙.

มหาสีลา วีระวงส์. แปลโดย ทองสืบ ศุภมาร์ค. **พงศาวดารลาว.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๒๘.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๖.

วิทยาลัยครูมหาสารคาม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. **อุรังคธาตุ: ตำนานพระธาตุพนม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑.

วิโรฒ ศรีสุโร. **ธาตุอีสาน.** กรุงเทพฯ: บริษัท เมฆาเพรส จำกัด, ๒๕๓๙.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน.** กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕.

_____. “ฐานบัวงอน” กับความสัมพันธ์ด้านศิลปกรรมระหว่างล้านนากับล้านช้าง”, **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์, ๒๕๔๔); ๗๖-๗๘.

_____. **ศิลปะเมืองเชียงแสน วิเคราะห์งานศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดี และเอกสารทางประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๑.

สงวน รอดบุญ. **พุทธศิลปลาว.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖.

สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๕.

สันติ เล็กสุขุม. **เจดีย์เพิ่มมุม เจดีย์ย่อมุม สมัยอยุธยา.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

https://www.google.com/maps, ๑๔ กันยายน ๒๕๖๔.

Isan Arts and Culture

๐๑ การนำคติธรรมจากนิทานกลอนลำ เรื่อง “ นางนกกระยางขาว ” ของ หมอลำ ป.ฉลาดน้อย มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตของประชาชน ในจังหวัดอุบลราชธานี

สุทธิพงษ์ สุทธิลักษมุนีกุล
สุปียา ทาปทา
ณณฐ์ วิโย
ดาริน ศิริคุณ

๐๒ การสื่อสารกับการสืบทอดอัตลักษณ์ การฟ้อนผู้ไทยเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

สุภัทรชรี บุญประชุม
ณัฐพงศ์ เขียวศรี
คงฤทธิ์ รีวงษ์
สาวิณี โกพลรัตน์

๐๓ คราม: มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กับอัตลักษณ์ชิ้นงานหัตถศิลป์

ชุติมา กูลวรรณ

๐๔ จวมกรู: มรดกภูมิปัญญาของชาวไทยเชื้อสายเขมร

ยโสธารา ศิริภาประภากร

๐๕ ปะเกือม: มรดกภูมิปัญญาของจังหวัดสุรินทร์

สำเริง อินทยุง
ยโสธารา ศิริภาประภากร
สุริยา คลังฤทธิ์

๐๖ โคตมะปุระ

นริศรา ศรีสุพล
อภิสิทธิ์ จิ่วนารายณ์

๐๗ พระธาตุศรีสองรัก: สัญญะแห่งสัมพันธภาพสู่เอกลักษณ์ศิลปะล้านช้าง

เกศินี ศรีวงค์ษา

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา